

Αστυνομική βία και λογοκρισία των τεχνικών εικόνων: η περίπτωση του Κώστα Τσιρώνη Γιώργος Καραηλίας

Το κείμενο δημοσιεύτηκε αρχικά στον συλλογικό τόμο «Λεξικό Λογοκρισίας στην Ελλάδα», επιμ. Πηνελόπης Πετσίνη και Δημήτρη Χριστόπουλου, εκδ. Καστανιώτη 2018. Δεν θα μπορούσα ωστόσο να φανταστώ ότι μέσα σε τέσσερα περίπου χρόνια –όταν προσκλήθηκα να το ανακοινώσω στο διεπιστημονικό συνέδριο «You can teach an old dog new tricks! Παλιές και νέες μορφές λογοκρισίας» τον Φεβρουάριο του 2022– οι αναφορές του κειμένου θα έμοιαζαν περισσότερο με εισαγωγικά επεισόδια μιας κατάστασης πολύ πιο ολοκληρωτικής και δυστοπικής. Θεώρησα απαραίτητη την αναθεώρηση του κειμένου, προκειμένου αφενός να σκιαγραφηθεί –έστω αχνά– η πραγματικότητα των τελευταίων αυτών χρόνων κι αφετέρου να συνδεθεί το αρχικό περιεχόμενο με τις πρόσφατες και ακόμα πιο «εξελιγμένες» εκδηλώσεις αστυνομικής βίας και λογοκρισίας των τεχνικών εικόνων και όχι μόνο.

Η δολοφονία του 16χρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από τον ειδικό αστυνομικό φρουρό Επαμεινώνδα Κορκονέα το βράδυ του Σαββάτου 6 Δεκεμβρίου 2008 στα Εξάρχεια σήμανε την έναρξη του θερμού Δεκέμβρη που έζησε η Ελλάδα και παρακολούθησε με ενδιαφέρον όλη η Ευρώπη. Ακολούθησε ένα μπαράζ εκτεταμένων διαμαρτυριών και επεισοδίων, αρχικά στην Αθήνα και σύντομα στην υπόλοιπη χώρα, ενώ οι συγκρούσεις με την αστυνομία απέκτησαν μεγάλη σφοδρότητα και οδήγησαν την κυβέρνηση Καραμανλή ακόμα και σε σκέψεις κήρυξης στρατιωτικού νόμου, ώσπου τελικά η έκρυθμη κατάσταση εκτονώθηκε σταδιακά προς το τέλος του μήνα.

Μερικές ώρες μετά τη δολοφονία του Γρηγορόπουλου, το απόγευμα της Κυριακής της 7ης Δεκεμβρίου 2008, ο φωτορεπόρτερ Κώστας Τσιρώνης κάλυπτε για την εφημερίδα Ελεύθερος Τύπος την μεγάλη πορεία προς το κτήριο της ΓΑΔΑ στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας. Η πορεία είχε ξεκινήσει από το Αρχαιολογικό Μουσείο και λίγο πριν φτάσει στον τελικό της προορισμό μπλοκαρίστηκε από τις αστυνομικές δυνάμεις εν μέσω μεγάλης έντασης και συμπλοκών. Στη συμβολή της οδού Κυρίλλου Λουκάρεως με τη λεωφόρο Αλεξάνδρας ο Τσιρώνης κατέγραψε έναν αστυνομικό των ΜΑΤ να προσποιείται ότι πυροβολεί με το χέρι και λίγο αργότερα ένα δεύτερο χέρι με πραγματικό όπλο αυτή τη φορά να στρέφεται προς το πλήθος.

Έχοντας γνώση του σημαντικού υλικού που είχε καταγράψει, συνομίλησε με συναδέλφους του που τον συμβούλεψαν να αποχωρήσει άμεσα ώστε να το προστατέψει, όπως κι έκανε. Αφού δημιούργησε ένα αντίγραφο ασφαλείας, πήγε στα γραφεία του ΕΤ όπου συναντήθηκε με τον διευθυντή της εφημερίδας Σεραφείμ Κοτρώτσο. Ο τελευταίος είδε λίγα τυπωμένα δείγματα του υλικού, αναγνώρισε τη φωτοδημοσιογραφική επιτυχία και του ζήτησε να βάλει τις εικόνες στο εσωτερικό δίκτυο της εφημερίδας κρατώντας εχεμύθεια μέχρι τη δημοσίευση των εικόνων. Μετά από μία σειρά συσκέψεων με τους συνεργάτες του, ο διευθυντής της εφημερίδας έθεσε στον Τσιρώνη το πρόσχημα της εξακρίβωσης της αυθεντικότητας του εικονιζόμενου όπλου, αναστέλλοντας ουσιαστικά τη δημοσίευση των εικόνων στο φύλλο της επόμενης ημέρας.

Το πρωί της Δευτέρας, ο Τσιρώνης πληροφορήθηκε ότι οι εικόνες του είχαν μακεταριστεί ως πρωτοσέλιδο και εκτενές εσωτερικό θέμα για δημοσίευση στο φύλλο της Τρίτης. Ωστόσο, το βράδυ της ίδιας μέρας, ενημερώθηκε ότι μετά από τηλεφωνική εντολή του Κοτρώτσου η δημοσίευση είχε παγώσει, τουλάχιστον το πρωτοσέλιδο. Ο Τσιρώνης προσπάθησε μάταια να επικοινωνήσει τηλεφωνικά με τον διευθυντή που ήταν καλεσμένος στην εκπομπή του Γιάννη Πρετεντέρη «Ανατροπή» στο κανάλι του MEGA, όπου σε σύμπνοια με τον παρουσιαστή επιχειρηματολόγησε υπέρ της άποψης ότι η δολοφονία αποτελούσε μεμονωμένο περιστατικό κι όχι συνολική έκφραση αστυνομικής βίας και κρατικής καταστολής. Τελικά, και ενώ τη νύχτα οι φωτογραφίες διέρρευσαν στα διεθνή ηλεκτρονικά ειδησεογραφικά μέσα, την Τρίτη δημοσιεύτηκαν στο εσωτερικό του ΕΤ. Ως πρωτοσέλιδο, ωστόσο, χρησιμοποιήθηκε ένα πένθιμο μαύρο φόντο όπου με τεράστια γράμματα παρατέθηκε ένα χαλκευμένο ρητό περί αυτοκαταστροφής της δημοκρατίας που, όπως αποδεικνύει ο συγγραφέας Νίκος Σαραντάκος, αποδίδεται καταχρηστικά στον Ισοκράτη. Το ίδιο απόγευμα ο Κοτρώτσος ανακοίνωσε στον Τσιρώνη την απόλυσή του για λόγους παραβίασης επαγγελματικής δεοντολογίας και προσβολής του συμβολαίου αποκλειστικότητας που είχε με την εφημερίδα εξαιτίας της διαρροής των εικόνων στο διαδίκτυο.

Ο Κοτρώτσος αρνήθηκε μεταγενέστερα ότι το περιστατικό συνιστούσε λογοκρισία, τονίζοντας το γεγονός της δημοσίευσης της φωτογραφίας στο εσωτερικό της εφημερίδας και δίνοντας έμφαση στο ζήτημα της

δεοντολογίας. Βέβαια, η αλληλουχία των γεγονότων σε συνδυασμό με το συνολικό συγκείμενο επιτρέπει αρκετές ενστάσεις: ο ΕΤ αποτελούσε παραδοσιακά ένα επικοινωνιακό βάθρο της Νέας Δημοκρατίας και, παρά το ανανεωτικό άνοιγμα προς ένα πιο κεντροδεξιό και εναλλακτικό κοινό που επιχειρήθηκε υπό την ιδιοκτησία της οικογένειας Αγγελόπουλου από το 2006, ουδέποτε εγκατέλειψε τη «δεξιόστροφη» κατεύθυνση. Στη συγκυρία του Δεκέμβρη του 2008, ο Κοτρώτσος υπεραμύνθηκε δημόσια της άποψης του «μεμονωμένου περιστατικού», προσπαθώντας να αποσυνδέσει τη δολοφονία Γρηγορόπουλου από τις πολιτικές συνδηλώσεις περί συνολικού αυταρχισμού της κυβέρνησης και της αστυνομίας. Δεδομένα, λοιπόν, ένα μη αμφισβητήσιμο φωτογραφικό ντοκουμέντο –με το συγκεκριμένο περιεχόμενο και λίγες ώρες μετά τη δολοφονία του Γρηγορόπουλου– από έγκριτο επαγγελματία φωτορεπόρτερ που ανήκε τυπικά στην αποκλειστική δικαιοδοσία του ΕΤ έθετε επιτακτικά το δεοντολογικό δίλημμα μεταξύ δημοσιογραφικής απρόσκοπτης ενημέρωσης –που θεωρητικά πρεσβεύει ένα Μέσο Επικοινωνίας σε δημοκρατικό πλαίσιο– και μεταμφιεσμένης σε εταιρική πολιτικής λογοκρισίας. Ο Κοτρώτσος (αυτοβούλως ή μη) φαίνεται ότι διάλεξε τη μέση οδό: αρχικά παρακωλυτική τακτική, αμφισβητώντας κάποια τεκμηριωτικά στοιχεία των εικόνων –συγκεκριμένα την αυθεντικότητα του όπλου– σε μία μάλλον αμήχανη προσπάθεια να αποφύγει ή λειάνει τα συμπαραδηλωτικά στοιχεία της σύνδεσης με το πρόσφατο εκρηκτικό γεγονός της δολοφονίας, κάτι που θα αποδομούσε τόσο τους ισχυρισμούς αστυνομίας και πολιτείας περί αποσπασματικού και τυχαίου συμβάντος όσο και την ερμηνεία της αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας ως κατάσταση αυτοάμυνας. Στη συνέχεια αποφάσισε να δημοσιεύσει το ντοκουμέντο (που είχε πλέον διαρρεύσει) αλλά συνάμα το εξουδετέρωσε μέσω του κατασκευασμένου συγκείμενου: το «ισοκρατικό» πρωτοσέλιδο ρητό «Η Δημοκρατία μας αυτοκαταστρέφεται, διότι κατεχράσθη το δικαίωμα της ελευθερίας και της ισότητας, διότι έμαθε τους πολίτες να θεωρούν την αυθάδεια ως δικαίωμα, την παρανομία ως ελευθερία, την αναίδεια του λόγου ως ισότητα και την αναρχία ως ευδαιμονία» μοιάζει περισσότερο να αιτιολογεί παρά να κατακρίνει την ακραία αστυνομική βία, λόγω της «αυθάδειας», «παρανομίας», «αναίδειας» και «αναρχίας» των πολιτών μιας «αυτοκαταστρεφόμενης» δημοκρατίας. Στο νέο συγκείμενο, το περιεχόμενο της φωτογραφίας του Τσιρώνη μπορούσε να εκληφθεί ως συμπτωματική θεσμική απάντηση σε μία ευρεία κοινωνική εξέγερση παρά ως ένα από τα βασικά αίτια της εξέγερσης αυτής. Αξίζει να σημειωθεί ότι έκτοτε οι συγκεκριμένες φωτογραφίες έχουν δημοσιευθεί διεθνώς κι επανειλημμένα στα ΜΜΕ καθώς και σε ποικίλα δίκτυα επικοινωνίας, σχεδόν πάντα εντασσόμενες σε πλαίσια παρουσίασης και καταγγελίας της αστυνομικής βίας (χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η εικονογράφηση της αναφοράς της Διεθνούς Αμνηστίας το Μάρτιο του 2009 σχετικά με περιπτώσεις αστυνομικής αυθαιρεσίας στην Ελλάδα).

Οι παραπάνω παρατηρήσεις μπορούν να συσχετιστούν με δύο ενδεικτικά παραδείγματα καταγραφής αστυνομικής βίας πέρα από την περίπτωση των φωτογραφιών του Τσιρώνη, με κοινό άξονα τον μεταβλητό ρόλο του καναλιού του ΜΕΓΑ και τον διαφορετικό τρόπο παρουσίασής τους:

Δύο χρόνια πριν τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου, το βράδυ της 17ης Νοεμβρίου 2006, ο κύριος φοιτητής Αυγουστίνος Νικολάου έπεσε θύμα αναίτιου ξυλοδαρμού από αστυνομικούς της Ασφάλειας με πολιτική περιβολή στη Θεσσαλονίκη. Όταν τελικά η αστυνομία τον μετέφερε στο νοσοκομείο για νοσηλεία, ανέφερε ως αιτία της κατάστασής του τον αυτοτραυματισμό «από πτώση σε ζαρντινιέρα». Συμπτωματικά, όμως, εικονολήπτες ΜΜΕ κατέγραψαν το συμβάν σε βίντεο και δύο μέρες αργότερα προβλήθηκε στις βραδινές ειδήσεις του ΜΕΓΑ, για να ακολουθήσουν κι άλλα κανάλια και σχεδόν σύσσωμος ο Τύπος της χώρας. Η μαρτυρία των βίντεο κατέστησε έωλους τους επίσημους ισχυρισμούς της αστυνομίας και υπό την πίεση της κοινής γνώμης διατάχθηκε ένορκη διοικητική εξέταση. Ακολούθησε σειρά δικών που κατέληξε σε μικρές ποινές.

Βίντεο υπάρχει και από τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου, με τη διαφορά ότι αυτή τη φορά πρόκειται για ερασιτεχνικό ντοκουμέντο από αυτόπτη μάρτυρα, η οποία το κατέγραψε από το μπαλκόνι του σπιτιού της. Το βίντεο διέψευδε τους πρώτους ανεπίσημους ισχυρισμούς του θύτη και της αστυνομίας για άμυνα σε πρόκληση εκ μέρους πολυάριθμης ομάδας, εκδοχή που άκριτα υιοθέτησαν ως γεγονός κάποια επίσημα ΜΜΕ· ήδη από την επόμενη μέρα προβλήθηκε από αρκετά κανάλια και στη συνέχεια έγινε μαζική αναπαραγωγή του στο διαδίκτυο, όπου γρήγορα επισημάνθηκε ότι το κανάλι του ΜΕΓΑ είχε προσθέσει ψεύτικα ηχητικά εφέ από ήχους συμπλοκής και θραύσης κρυστάλλων, ενισχύοντας ουσιαστικά την εκδοχή της

αυτοάμυνας. Τρία χρόνια αργότερα, ο τότε διευθυντής ειδήσεων και ενημέρωσης του καναλιού Χρήστος Παναγιωτόπουλος αιτιολόγησε σε απολογητικό άρθρο την ακραία δεοντολογική παράβαση ως αυτόβουλη παρέμβαση του εξωτερικού παραγωγού που πρόσθεσε τα γραφήματα στο βίντεο, το οποίο δεν ελέγχθηκε προτού βγει στον αέρα.

Λαμβάνοντας υπόψη τα βασικά στοιχεία της περίπτωσης των φωτογραφιών του Τσιρώνη μπορούμε να σταθούμε επιγραμματικά στις εξής παρατηρήσεις που επιχειρούν να εντάξουν το ειδικό αυτό περιστατικό σε μία ευρύτερη έρευνα περί λογοκρισίας των τεχνικών εικόνων:

- Τα σύγχρονα Κράτη Δικαίου πριμοδοτούν και κατοχυρώνουν συνταγματικά την ελευθερία έκφρασης κι ενημέρωσης, υποκείμενες σε ελάχιστους (αν και ελαστικούς ως προς την ερμηνεία τους) περιορισμούς, όπως η προστασία των προσωπικών δεδομένων, ευαίσθητων κρατικών συμφερόντων κλπ. Στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν δοθεί ειδικές νομικές οδηγίες προς ενσωμάτωση στις εθνικές νομοθεσίες για την ενοποίηση του ευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου.

- Το ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο υπάγει την εγγραφή κι επεξεργασία δεδομένων σε τεχνικά οπτικοακουστικά μέσα στις ίδιες βασικές ελευθερίες και περιορισμούς που αναφέρθηκαν πριν. Στην περίπτωση ωστόσο των «δημόσιων λειτουργιών εν ώρα δημόσιας υπηρεσίας» οι περιορισμοί προστασίας των προσωπικών δικαιωμάτων υποχωρούν προς όφελος του κοινωνικού ελέγχου της δημόσιας λειτουργίας (βλ. και τον Ν.2472/1997 περί επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, Αρθ. 7, Παρ. 2ζ).

- Η φωτογραφία αποτελεί πεδίο διαφόρων τύπων λογοκρισίας σχεδόν αμέσως με την εμφάνιση του μέσου πριν δύο σχεδόν αιώνες (το ίδιο ισχύει αργότερα και για την κινούμενη εικόνα). Ο όλο και αυξανόμενος «εκδημοκρατισμός» του μέσου, σε σημείο που σήμερα να μπορεί μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού να παράγει στατικές και εσχάτως κινούμενες εικόνες, καθιστά –εντός δημοκρατικών κοινωνιών– την άμεση λογοκρισία ουσιαστικά αδύνατη στο πεδίο της παραγωγής κι υπό προϋποθέσεις εφικτή μόνο στο πεδίο της επικοινωνίας, δηλαδή της ροής της πληροφορίας. Ωστόσο και στο επικοινωνιακό πεδίο παρατηρείται ένας ανάλογος εκδημοκρατισμός, καθώς δίπλα στα παραδοσιακά ή συστημικά –κι άρα καλύτερα ελεγχόμενα μέσω πολιτικής ή εταιρικής λογοκρισίας– κανάλια επικοινωνίας έχει εμφανιστεί πλήθος νέων κόμβων εντός του διαδικτυακού ωκεανού πληροφορίας που δυσχεραίνει τον έλεγχο της ροής και συνάμα παρέχει ακυρωτικούς μηχανισμούς των κυρίαρχων λογοκριτικών πρακτικών. Αυτό εξηγεί γιατί έχει γίνει τόσο σημαντική –και «ενοχλητική»– η ενημέρωση που πραγματώνεται σε εναλλακτικά μέσα, ειδικά όταν αυτή, πέρα από την αποσπασματική συνεισφορά σε τεκμήρια, συντάσσεται πιο οργανωμένα σε δομημένα αντι-αφηγήματα των επίσημων εκδοχών της γεγονυίας πραγματικότητας, όπως για παράδειγμα, η οργανωμένες, πολυμεσικές έρευνες-μελέτες των Forensic Architecture για τις δολοφονίες των Παύλου Φύσσα και Ζακ Κωστόπουλου το 2013 και 2018. Βέβαια, το καινοφανές αυτό πεδίο κυκλοφορίας της πληροφορίας, εδραζόμενο στις νέες τεχνολογικές εξελίξεις της ψηφιακής εποχής και του διαδικτύου, παρουσιάζει αυξανόμενη λογοκριτική τάση, εμφανέστερη κυρίως στις δημοφιλείς πλατφόρμες που κατά βάση αποτελούν μεγάλες απεδαφικοποιημένες εταιρείες, ενώ άλλες φορές παρατηρείται εμπρόθετη σύγχυση σήματος μέσα από πραγματικές ή μεταμφιεσμένες grassroots αποπροσανατολιστικές πρακτικές, όπως το στοχευμένο trolling ή το astroturfing.

- Παρ' όλη τη μεταμοντέρνα κριτική στην παραδοσιακή αντίληψη περί αδιαμεσολάβητης σχέσης φωτογραφίας και πραγματικότητας, στο συλλογικό συνειδητό η τεχνική εικόνα μάλλον παραμένει ντοκουμέντο του «τι συνέβη». Το «ντοκουμέντο ως κατασκευή ή ως προκατειλημμένη όραση» απασχολεί περισσότερο έναν σχετικά στενό κύκλο θεωρητικών και καλλιτεχνών ενώ ακόμα και οι αποκαλύψεις συνειδητών παραχαράξεων προσλαμβάνονται περισσότερο ως εξαιρέσεις. Παράλληλα, στον επαγγελματικό χώρο της φωτοδημοσιογραφίας η δεοντολογία της σχεδόν μηδενικής παρέμβασης ορίζει τους κανόνες παραγωγής και επεξεργασίας των τεχνικών οπτικών ντοκουμέντων, υποδηλώνοντας την πρόθεση να λειτουργούν περισσότερο ως αποδείξεις παρά ως αμφίβολες ενδείξεις της πραγματικότητας.

- Οι τεχνικές εικόνες μοιάζουν αυτή τη στιγμή ένα ισχυρό μέσο συμμετρικοποίησης τόσο του μονοπωλίου της νόμιμης βίας της αστυνομίας όσο και του ελέγχου και της επιτήρησης, κάτι που αντανάκλαται και στη συμπερίληψή τους ως βασικών τεκμηριωτικών στοιχείων σε έρευνες και δικογραφίες. Επίσης, φαίνεται να συγκροτούν σε όλο και μεγαλύτερο εύρος αυτό που η Αριέλα Αζουλαί αποκαλεί «κοινωνία των πολιτών της φωτογραφίας» ή, τροποποιώντας λίγο τον ορισμό, «κοινωνία των πολιτών των τεχνικών εικόνων»:

μία εθιμική, συμπεριληπτική πολιτότητα –ή ύπαρξη και συνοχή της οποίας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην υπέρβαση των κριτηρίων διάκρισης και ταξινόμησης σε πολίτες και μη πολίτες, σε κυβερνώντες και κυβερνώμενους– με κρίσιμο ρόλο στην ορατοποίηση του κοινωνικού και πολιτικού, ειδικά όταν αυτό βρίσκεται στο *χειλός της καταστροφής*. Σε μία εποχή που η παραδοσιακή δημοσιογραφία «εταιριοποιείται» όλο και περισσότερο, η αποκαλούμενη «δημοσιογραφία των πολιτών» μοιάζει να γεμίζει, έστω και ασύντακτα, το κενό δημοκρατικού ελέγχου και κριτικής. Ας σημειωθεί ότι η –συνήθως αυτόκλητη– δημοσιογραφία των πολιτών χρησιμοποιεί όλο και περισσότερο το βίντεο ως καταγραφικό μέσο παρά τη φωτογραφία. Προφανώς η τεχνολογική εξέλιξη των κινητών τηλεφώνων αποτελεί σημαντικό παράγοντα· ωστόσο, η μεσική επιλογή μάλλον καθορίζεται και από την πληρέστερη τεκμηριωτική δυνατότητα που παρέχει η χωροχρονική γραμμικότητα της κινούμενης εικόνας με συνοδεία ήχου συγκριτικά με τη νοηματική αποσπασματικότητα της στατικής εικόνας.

- Αυτός ο διαχυμένος και ενίοτε αντισταθμιστικός ρόλος της «κοινωνίας των πολιτών των τεχνικών εικόνων» μοιάζει να απειλεί τις νεοφιλελεύθερες μεταδημοκρατικές πολιτικές καταστολής και ενημέρωσης, κάτι που αντανακλάται και στη μεταβολή του νομοθετικού πλαισίου. Ας αναφέρουμε δύο χαρακτηριστικά πρόσφατα παραδείγματα που αφορούν κράτη μέλη της ΕΕ:

Τον Νοέμβριο του 2011, το συντηρητικό Λαϊκό Κόμμα κέρδισε τις εθνικές εκλογές στην Ισπανία με μεγάλη κοινοβουλευτική πλειοψηφία κι αμέσως ήλθε αντιμέτωπο με το διογκούμενο λαϊκό κίνημα των «αγανακτισμένων» (*indignados*), το οποίο είχε αρχίσει να μορφοποιείται μετά τα μεγάλα συλλαλητήρια της 15ης Μαΐου του ίδιου έτους (15M). Αυτοοργανωμένο σε διάφορες πλατφόρμες και συμμετοχικό στη λήψη αποφάσεων μέσω των λαϊκών συνελεύσεων, κατάφερε να δημιουργήσει ένα πολυσύνθετο κι εναλλακτικό ενημερωτικό δίκτυο, το οποίο μεταξύ άλλων εστίαζε στις καταχρήσεις εξουσίας των ισπανικών σωμάτων ασφαλείας, από τη βίαιη καταστολή συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων ως τις εξώσεις από υποθηκευμένες κύριες κατοικίες λόγω τραπεζικών χρεών. Ως απάντηση, το Λαϊκό Κόμμα άρχισε το 2013 να κατεργάζεται ένα νέο καταστατικό νομοσχέδιο, το οποίο τελικά εγκρίθηκε από το ισπανικό Κογκρέσο το 2015 εν μέσω έντονης διαφωνίας σύσσωμης της αντιπολίτευσης, της πλειονότητας της ισπανικής κοινωνίας και διεθνών οργανισμών προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο αναθεωρημένος Οργανικός Νόμος για την Ασφάλεια των Πολιτών, γνωστός και ως «Νόμος-Φίμωτρο», πέρα από την ενίσχυση των Σωμάτων Ασφαλείας εισήγαγε πλήθος νέων αδικημάτων στην ισπανική νομοθεσία, τα περισσότερα εκ των οποίων «φωτογράφιζαν» τις συνθηέστερες πρακτικές του κινήματος των «αγανακτισμένων». Παράλληλα, δημιούργησε νέα πεδία λογοκρισίας ενώ μετέτρεψε το δικαστικό χαρακτήρα αρκετών πλημμελημάτων σε διοικητικές κυρώσεις. Μία από τις πράξεις που τιμωρείται με διοικητικό πρόστιμο 601 ως 30.000 ευρώ ορίζεται στο άρθρο 36.23: «Αποτελεί σοβαρή παράβαση η μη επικυρωμένη χρήση εικόνων και προσωπικών ή επαγγελματικών δεδομένων των αρχών ή μελών των Δυνάμεων και Σωμάτων Ασφαλείας που θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο την προσωπική ή οικογενειακή ασφάλεια των φορέων τους, τις υπό προστασία εγκαταστάσεις ή την επιτυχία μιας επιχείρησης, όσον αφορά το θεμελιώδες δικαίωμα της ενημέρωσης». Ας σημειωθεί ότι, παρά την προεκλογική της δέσμευση, η νέα κυβέρνηση PSOE και Unidas Podemos δεν έχει αποσύρει ολικά το νόμο παρά έχει λειάνει τα αιχμηρότερα σημεία του, μεταξύ αυτών και την ελευθερία λήψης και κυκλοφορίας εικόνων των Σωμάτων Ασφαλείας εν δράσει, με την ασαφή διευκρίνιση «εφόσον δεν προορίζονται να βλάψουν τα μέλη των Σωμάτων και τις οικογένειές τους». Η διατύπωση αυτή εξακολουθεί να αφήνει ανοιχτό το επίδικο ερώτημα ποιος/α και πώς ερμηνεύει και αποφασίζει.

Αντίστοιχος νόμος προτάθηκε στη Γαλλία επί κυβέρνησης Μακρόν το 2020, εν μέσω πάλι σφοδρών αντιδράσεων εντός κι εκτός της χώρας. Απαντώντας στο γενικότερο κλίμα διαμαρτυρίας και στο δυναμικό κίνημα των «κίτρινων γιλέκων», ο νόμος περί «Καθολικής Ασφάλειας» με το άρθρο 24 ποινικοποιεί τη φωτοβιντεογράφιση αστυνομικών εν ώρα υπηρεσίας για προστασία των ίδιων και των οικογενειών τους από όχληση στα κοινωνικά μέσα. Οι μαζικές διαδηλώσεις διαμαρτυρίας και τα συνεχιζόμενα περιστατικά καταχρηστικής βίας και βαρβαρότητας της γαλλικής αστυνομίας συνέβαλαν σε αναθεωρήσεις του νόμου· μεταξύ άλλων τροποποιήθηκε και το επίμαχο άρθρο, αφήνοντας όμως και πάλι ένα αρκετά ασαφές παράθυρο νομιμότητας όταν αφορά το δικαίωμα ενημέρωσης. Ο νόμος εγκρίθηκε τελικά από Γερουσία κι Εθνοσυνέλευση τους πρώτους μήνες του 2021.

Επιστρέφοντας στην τρέχουσα ελληνική πραγματικότητα, η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από την κυβέρνηση Μητσοτάκη αμέσως μετά τη θητεία της συγκυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ αλλά και της αποχώρησης της Χρυσής Αυγής από τον κοινοβουλευτικό βίο μοιάζει να δημιουργήσει την πολιτική συγκυρία για την προγραμματική συγκρότηση και εφαρμογή μιας ιδιαίτερα αυταρχικής νεοφιλελεύθερης ατζέντας. Σε σχέση με τα όσα μας ενδιαφέρουν στη συγκεκριμένη ανακοίνωση, αξ σημειώσουμε ότι σε εποχή δημοσιονομικής κρίσης προκηρύχθηκαν περίπου 4000 κατ' εξαίρεση προσλήψεις για επάνδρωση των Σωμάτων Ασφαλείας/Καταστολής, μεταξύ αυτών και για το εξαγγελθέν σώμα Πανεπιστημιακής Αστυνομίας. Παράλληλα, δεκάδες εκατομμύρια ευρώ δαπανήθηκαν για την προμήθεια νέου εξελιγμένου εξοπλισμού. Από το φθινόπωρο του 2019 παρατηρείται μία κλιμάκωση της αστυνομοκρατίας που όλο και συχνότερα φτάνει σε κατάχρηση βίας ή και βαρβαρότητα, από λεκτική –συχνά σεξιστική, ομοφοβική ή ρατσιστική– ως ακραία σωματική με σοβαρούς τραυματισμούς, ακόμα και ανθρωποκτονίες. Η πανδημία αποτέλεσε το πλαίσιο για ακόμα μεγαλύτερη καταστολή και μετατροπή της παραβατικότητας από ποινική σε διοικητική μέσω επιβολής προστίμων, και μάλιστα όχι μόνο προς τον συνήθη στόχο των πολιτικών και κοινωνικών ακτιβιστών ή διαδηλωτών, αλλά προς το ευρύ κοινωνικό σώμα.

Σχετικά με το ελεύθερο και απρόσκοπτο της ενημέρωσης, παρατηρείται μία μεταβολή που ίσως να συνιστά ιστορική τομή στον μεταπολιτευτικό βίο της χώρας. Η αρχική πολιτική σύνταξη της πλειονότητας των βασικών ΜΜΕ με τις κυβερνητικές θέσεις εντάθηκε ακόμα περισσότερο μετά την αποκαλούμενη «λίστα Πέτσα», δηλαδή την οικονομική υποστήριξη των ΜΜΕ με δημόσιους πόρους στο πλαίσιο της εθνικής καμπάνιας για την πανδημία. Ωστόσο, η όλη διαδικασία με φορέα την εταιρεία Initiative Media, η ομολογημένη κυβερνητική εμπλοκή, τα μέχρι τώρα στοιχεία για τα ασαφή κι αυθαίρετα κριτήρια που καθόρισαν το ύψος χρηματοδότησης ανά μέσο, ο αποκλεισμός από την καμπάνια Μέσων όπως το Documento καθώς και διαρροές κυβερνητικών υποδείξεων ως προς το τι και πώς λέγεται φανερώνουν μία διαπλεκόμενη σχέση εταιρικής και πολιτικής λογοκρισίας. Η διακυβέρνηση του κράτους μοιάζει όλο και περισσότερο με διοίκηση εταιρείας και η δημόσια ενημέρωση αποκτά χαρακτήρα διαφημιστικής-προωθητικής καμπάνιας όπου συντονισμένες μαύρες τρύπες πληροφορίας λειτουργούν ως άτυπα μεν αποτελεσματικά δε λογοκριτικά πεδία. Η ανεξάρτητη ενημέρωση συρρικνώνεται και όσο συρρικνώνεται τόσο πιο εύκολα μπορεί να αποδυναμωθεί είτε μέσω οικονομικού στραγγαλισμού (που περιλαμβάνει και στοχευμένο εμπάργκο διαφήμισης) είτε μέσω άλλων εργαλείων, όπως για παράδειγμα το slapp (στρατηγικές νομικές αγωγές ενάντια στη συμμετοχή του κοινού).

Εντός του προαναφερθέντος πλαισίου, μοιάζει να σχηματίζεται αχνά ένα σχεσιακό πατρόν της αστυνομικής βίας, της λογοκρισίας και των τεχνικών εικόνων, ένα πατρόν που συνενώνει παλιότερα με καινοφανή στοιχεία και που θα μπορούσε να σκιαγραφηθεί ως εξής:

- Εντατικοποίηση της αστυνόμευσης και δικαιολόγηση της μονομερούς βίας και βαρβαρότητας ως νόμιμης και αναγκαίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δήλωση του Μάκη Βορίδη, από τη θέση του Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης, στον ΣΚΑΪ το 2019: «Η επιβολή του νόμου θα ευχόμεσταν να γίνεται με προσφορά τριαντάφυλλων. Η επιβολή του νόμου εμπεριέχει στοιχεία αναγκαστικότητας. Θα σας το πω γλυκά, το ξύλο είναι στοιχείο αναγκαστικότητας».

- Συχνά τα θύματα της αστυνομικής βίας προσάγονται για εξακρίβωση ή συλλαμβάνονται με συνήθη κατηγορία την αντίσταση κατά της αρχής ή άλλες κατασκευασμένες κατηγορίες, ενώ αποδεικτικά στοιχεία μπορεί να παραποιηθούν ή εξαφανιστούν. Σε αρκετές περιπτώσεις έχουν αναφερθεί κακοποίηση και βασανισμοί στις αστυνομικές εγκαταστάσεις.

- Το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη νομιμοποιεί την αστυνομική εκδοχή και συνήθως αμφισβητεί τις αντικρουόμενες καταγγελίες και μαρτυρίες, ακόμα και τα οπτικοακουστικά τεκμήρια, τα οποία ο Μιχάλης Χρυσοχοϊδης είχε χαρακτηρίσει «βιντεοσκοπικό ακτιβισμό που παράγει ψεύτικες εικόνες από ειδικές ενεργές μειοψηφίες με το κινητό στο χέρι». Στις περιπτώσεις που η επίσημη εκδοχή καταρρέει υπό το βάρος των τεκμηρίων, τα συμβάντα παρουσιάζονται ως μεμονωμένα περιστατικά.

- Το αστυνομικό αφήγημα υιοθετείται από την πλειονότητα των ΜΜΕ ως γεγονός αλήθεια, ενίοτε με τη μορφή ρεπορτάζ, ενώ λογοκρίνονται η αποδομούνται τα στοιχεία που το αντικρούουν, συμπεριλαμβανομένων

και των οπτικοακουστικών τεκμηρίων. Συχνά, μάλιστα, κατασκευάζονται «κοινωνικά κατηγορητήρια» που συντελούν στην αμαύρωση της υπόληψης του θύματος και στην υποβάθμιση της πράξη του θύτη.

- Στις περιπτώσεις αποδεδειγμένης παράνομης και καταχρηστικής βίας σπάνια ενεργοποιείται η προσωρινή διαθεσιμότητα του θύτη ως την πραγματοποίηση Ένορκης Διοικητικής Εξέτασης. Τα πορίσματα των ΕΔΕ είθισται να καθυστερούν υπερβολικά ενώ στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι ευθύνες συγκαλύπτονται και οι όποιες ποινές είναι δυσανάλογα μικρές ως προς τα γεγονότα. Σύμφωνα με το πόρισμα της επιτροπής για την αστυνομική βία υπό την προεδρία του Νίκου Αλιβιζάτου, «παρά το ότι η αστυνομική βία στη χώρα μας δε συνιστά ελληνική ιδιομορφία, εν τούτοις ελληνική ιδιαιτερότητα συνιστά η ατιμωρησία των εμπλεκόμενων αστυνομικών οργάνων, όπως προκύπτει από τις επανειλημμένες καταδίκες της χώρας μας από διεθνείς οργανισμούς».

- Η εκδίκαση ανάλογων υποθέσεων μοιάζει εξίσου προβληματική. Όπως σημειώνει η δικηγόρος Ιωάννα Κούρτοβικ, «δικαστές και εισαγγελείς στη συντριπτική τους πλειοψηφία αντιμετωπίζουν τους αστυνομικούς ως περιβεβλημένους με ένα τεκμήριο αξιοπιστίας, το οποίο μοιάζει αμάχητο». Συχνά μάλιστα η αστυνομική αναφορά μετατρέπεται αυτούσια σε κατηγορητήριο.

- Στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων η διαδικασία καταλήγει σε κατάρρευση του κατηγορητηρίου στη δίκη και δικαίωση των θυμάτων. Σπάνια, ωστόσο, υπάρχουν επανορθωτικές πράξεις από το Δημόσιο και τα ΜΜΕ για την σωματική και ψυχολογική οδύνη ή τον κοινωνικό στιγματισμό που έχουν υποστεί.

Από το σύνολο των περιπτώσεων αστυνομικής αυθαιρεσίας, καταχρηστικής βίας και βαρβαρότητας των τελευταίων ετών (η απλή αναγραφή των οποίων θα απαιτούσε αρκετές σελίδες) ας σταθούμε σε αυτή της της οικογένειας Ινδαρέ τον Δεκέμβριο του 2019, καθότι τα θύματά της όχι απλά δεν εκφράζουν τη στερεότυπα κατασκευασμένη πολιτικοκοινωνική ετερότητα που εύκολα δαιμονοποιείται κι εκτοπίζεται στις φαντασιακές παρυφές της αστικής φιλελεύθερης δημοκρατίας, αλλά μάλλον αποτελούν ένα διάμεσο δείγμα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Η εμπειρία της οικογένειας Ινδαρέ με την ελληνική αστυνομία και την πολιτική της ηγεσία μπορεί να συνοψιστεί στα εξής: παραβίαση οικογενειακού ασύλου, λεκτική-ψυχολογική-σωματική κακοποίηση και τραυματισμοί, ανυπόστατο κατηγορητήριο, κοινωνικός στιγματισμός από την πλειονότητα των ΜΜΕ που ακολούθησαν την αστυνομική εκδοχή παρά τις κραυγαλέες αντιφάσεις της και την πληθώρα οπτικο-ακουστικών μαρτυριών, επιμονή στην αστυνομική εκδοχή από το ΥΠ-ΠΡΟ-ΠΟ αλλά και επίσημα κυβερνητικά στελέχη και λοιπούς πολιτικούς, με προεξάρχοντες τους Αδ. Γεωργιάδη, Στ. Πέτσα και Γ. Λοβέρδο. Οι παλινωδίες της υπόθεσης έθεσαν τέλος και στο σύντομο βίο της επιτροπής Αλιβιζάτου που εκ του αποτελέσματος δεν κατάφερε να λειτουργήσει ως ελεγκτικός μηχανισμός, αλλά μάλλον χρησιμοποιήθηκε ως δημοκρατικό παραπέτασμα από το ΥΠ-ΠΡΟ-ΠΟ. Αντί επιλόγου παρατίθεται ένα απόσπασμα από συνέντευξη του Δημήτρη Ινδαρέ, με την υποσημείωση ότι η εξισωτική ανοχή ή αποδοχή της καταχρηστικής αστυνομικής βίας και βαρβαρότητας στις φαντασιακές παρυφές της δημοκρατίας αποτελεί εν δυνάμει συνθήκη θρασείας εμφάνισής της εντός των θυρών και εκτός της τεχνικής εικονικής πραγματικότητας: «ακριβώς αυτό ζούμε, όταν για μια αποτυχημένη επιχείρηση, χρησιμοποιείται μια οικογένεια ως "ιερό ελάφι", και στη συνέχεια δουλεύουν τόσοι άνθρωποι επί μήνες, επί τόσες εργατώρες, για να συντάξουν ανυπόστατες εκθέσεις, ενώ είναι σε γνώση όλων τα πραγματικά περιστατικά, αφού όλα έγιναν σε κοινή θέα. Ενώ υπάρχουν μάρτυρες, όλοι όσοι ήταν στα μπαλκόνια τους και στους γύρω δρόμους, τα δυο drones που κάλυπταν την επιχείρηση, προφανώς ασύρματοι και ηχητικά, και οι κάμερες των καναλιών, φανταστείτε τι μπορεί να συμβαίνει σε άλλες πιο τραγικές και αφανείς περιστάσεις. Μετά από τόσα που έχουν πει, ποιος μπορεί να πιστέψει τα δελτία τύπου και τις επίσημες αιτιάσεις; Όσοι τουλάχιστον διατηρούν το δικαίωμα της αμφισβήτησης και αναλαμβάνουν τον κόπο της κρίσης σε κάθε τι που σερβίρεται σαν προφανές και αυταπόδεικτο. Μόνο οι αντιεξουσιαστές και οι θιασώτες του ολοκληρωτισμού μπορούν να είναι ευτυχείς με τέτοια υπονόμηση του κύρους του κράτους εκ των έσω.»

Πηγές και ενδεικτικές αναφορές

- Η διερεύνηση των συμβάντων και ζητημάτων που εξετάζονται στο κείμενο βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό σε πλήθος ερευνών, άρθρων και δημοσιευμάτων στα ακόλουθα έντυπα/ηλεκτρονικά ΜΜΕ και ανεξάρτητες ενημερωτικές πλατφόρμες της τελευταίας δεκαπενταετίας (με αλφαβητική σειρά): Αυγή, Ελεύθερος Τύπος, Ελευθεροτυπία, Εφημερίδα των Συντακτών, Καθημερινή, Ριζοσπάστης, Τα Νέα, Το Βήμα, Documento, Indymedia, NEWS 24/7, Omniatv, Reporters without Borders, The Press Project, tvxs. Λόγω του μεγάλου τους αριθμού, παρατίθενται ενδεικτικά κάποια από τα πλέον σημαντικά στη συγκεκριμένη έρευνα.
- *Η κυριότητα της αλήθειας*, Ιός-Το μικρό (Τάσος Κωστόπουλος, Δημήτρης Τρίμης, Αγγέλικα Ψαρρά, Δημήτρης Ψαρράς), Ελευθεροτυπία, 20-12-2008
- *Πώς να κρυφτείς απ'τα παιδιά*, Ιός της Κυριακής (Τάσος Κωστόπουλος, Δημήτρης Τρίμης, Αγγέλικα Ψαρρά, Δημήτρης Ψαρράς), Ελευθεροτυπία, 14-12-2008
- *Greece, Alleged abuses in the policy of demonstrations*, Amnesty International Publications, 12-1-2009
- *Το χρονικό μιας προαναγγελθείσας δολοφονίας*, Ρεπορτάζ χωρίς σύνορα, 1-12-2010
- *Προσωπική μαρτυρία για τον Αλέξανδρο Γρηγορόπουλο*, Χρήστος Παναγιωτόπουλος, aixmi.gr, 12-12-2011
- *Ο «Νόμος-Φίμωτρο» στην Ισπανία: αποκλεισμός και ποινικοποίηση*, Iñigo García (μτφ. Μαρία Καλατζοπούλου), Αυγή-Ενθέματα, 24-12-2014
- *Ley Orgánica 4/2015, de 30 de marzo, de protección de la seguridad ciudadana*, BOE 31-3-2015
- Προσωπική συνέντευξη Κώστα Τσιρώνη, 10/10/2017
- Πόρισμα Επιτροπής Αλιβιζάτου, 4/5/2020
- *Η πολιτεία κατά της βίας*, Μιχάλης Χρυσοχοϊδης, ΤΑ ΝΕΑ, 18-7-2020
- Συνέντευξη του Δημήτρη Ινδαρέ στον Νίκο Γιαννόπουλο, NEWS 24/7, 13-12-2020
- *The French Global Security Law: Security or Liberties*, Auriane Dirou, Just Security, 15-4-2021
- *New Greek law against disinformation endangers press freedom*, Reporters without Borders, 1-12-2021

- *Each Wild Idea: Writing, Photography, History*, Geoffrey Batchen, εκδ. MIT Press, 2001
- *El beso de Judas, Fotografía y verdad*, Joan Fontcuberta, εκδ. Gustavo Gili, 2002
- *El autor como productor*, Walter Benjamin, εκδ. Itaca, 2004
- *Between the eyes (Essays on photography and politics)*, επιμ. David Levi Strauss, εκδ. Aperture, 2005
- *In our own image*, Fred Ritchin, εκδ. Aperture, 2005
- *Ερευνητές και ερευνώμενοι: Η φωτογραφία στον κόσμο και για τον κόσμο*, Derrick Price (Liz Wells, Εισαγωγή στη Φωτογραφία, μτφ. Πηνελόπη Πετσίνη), εκδ. Πλέθρον, 2007
- *Molecular Documents, Photography in the Post-Photographic Era*, Jorge Ribalta (συλ. τόμος *The Meaning of Photography*), εκδ. Sterling and Francine Clark Art Institute, 2008
- *The Civil Contract of Photography*, Ariella Azoulay, εκδ. Zone Books, 2008
- *The Authentic Amateur and the Democracy of Collecting Photographs*, Lynn Berger (Photography & Culture, vol.2-iss.1), 3/2009
- *Οπτικός πολιτισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Χριστίνα Κωνσταντινίδου, εκδ. Futura, 2011
- *Image Operations: Visual Media and Political Conflict*, επιμ. Jans Eder και Charlotte Klonk, εκδ. Manchester University Press, 2017